

شخصیت و جایگاه

امامزاده ابراهیم بن موسی علیهما السلام

(امامزاده نرمی)

دکتر محمدحسین ریاحی

چکیده:

تحولات قرون اولیه هجری در ایران و مهاجرت تاریخی امام رضا علیه السلام به ایران باعث ورود تعداد قابل توجهی از سادات و علویان به این سرزمین گردید. به نظر می رسد این حضور نقش موثری در فضاهای فرهنگی و معنوی و رشد تشیع در بسیاری از مناطق ایران داشته است. از جمله این امامزادگان عظیم الشان، ابراهیم بن موسی علیه السلام موسوم به «نرمی» در منطقه برخوار اصفهان می باشد. در این پژوهش به این تأثیرگذاری در ابعاد مختلف اشاره رفته است.

کلید واژه ها:

امامزاده ابراهیم بن موسی علیه السلام، تحولات معنوی، اصفهان، برخوار.

موقعیت جغرافیایی، تاریخی منطقه برخوار و مکان امامزاده نرمی

از آنجایی که منطقه برخوار مدفن برخی سادات والا مقام و علویانی است که با بذل جان خود در راه حقانیت اسلام و ارزش‌های معنوی تشیع جانفشانی نموده‌اند و به ویژه این که جایگاه مزار حضرت ابراهیم بن موسی علیه السلام موسوم به امامزاد نرمی در این ناحیه می‌باشد. لذا شایسته است ویژگی‌های جغرافیایی، تاریخی آن مورد توجه قرار گیرد چرا که با عنایت به تقسیمات اخیر، شهر دولت آباد مرکز منطقه برخوار و «نرمی» یا «زمان آباد» که دفن این امامزاده واجب التکریم است در حال حاضر یکی از محلات این شهر محسوب می‌شود.

منطقه برخوار و ویژگی‌های آن

از جمله مناطق بسیار با قدمت و قابل اعتنا از حیث پیشینه در جوار شهر اصفهان، منطقه برخوار است. با مراجعه به نوشته‌ها و آثار و منابع در

باب جغرافیای تاریخی و ایران‌شناسی می‌توان برخوار را نمادی از تاریخ، فرهنگ با مردمانی سخت‌کوش در استان اصفهان توصیف نمود و از قرون گذشته شهرها و حتی روستاهای آن دانشمندان و بزرگان بسیاری را تربیت و زمینه‌های پذیرایی از سادات، علما و شایستگان را فراهم نموده‌اند. امروزه هر چند شهری باستانی مانند گز از حیث تقسیم جزو برخوار نیست لیکن آنجا را می‌توان از مهمترین و اصلی‌ترین مراکز برخوار از حیث پیشینه و تمدن به حساب آورد!

شهرستان برخوار

اما آنچه که در باب تقسیمات منطقه‌ای و کشوری اخیر می‌توان عنوان نمود این که شهرستان برخوار با وسعت ۷۷/۱۹۵۲ کیلومتر مربع با ارتفاع ۱۵۹۰ متر از سطح دریا می‌باشد که در سال ۱۳۸۶ بخش برخوار از شهرستان برخوار و میمه جدا و به نام شهرستان برخوار به مرکزیت دولت آباد شهرت گرفت. حدود ۱۸۶۳ کیلومتر مربع آن

اثنی عشری و در این موضوع بسیار پایبند می‌باشند.

محصولات کشاورزی شهرستان گندم، ذرت علوفه‌ای، چغندر قند و لبو، یونجه، آفتابگردان، باغات انگور، انار، صیفی جات و سبزیجات می‌باشد. شهرستان برخوار افتخار وجود مرقد مطهر امامزادگانی چون امامزاده ابراهیم (نرمی)، عبدالمؤمن حبیب آباد، امامزاده محمود و امامزاده سید محمد دولت آباد را دارد. یکی از قدیمی‌ترین روستاهای مناطق شهرستان، بافت زیبای روستای سین با مسجد و مناره کج سلجوقی آن در فاصله ۵ کیلومتری

دشت و بقیه به صورت ارتفاعات است. این شهرستان از غرب به ارتفاعات مورچه خورت و از شمال به ارتفاعات شمالی بخش برخوار (مرز اردستان) و از جنوب به اصفهان-تهران و از شرق به سگزی و کوهپایه محدود می‌شود و دارای پنج شهر به نام‌های دولت آباد، حبیب آباد، کمشچه، خورزوق و دستگرد و روستاهایی از جمله سین، شاهپور آباد، علی آباد، محسن آباد و تعداد روستای دیگر است. جمعیت این منطقه بیش از یکصد هزار نفر است^۲. مردم این منطقه از حیث مذهبی معتقد به آیین اسلام و مذهب شیعه

شهر گز برخوار است.

دولت آباد

شهر دولت آباد با پیشینه‌ای به دوران صفویه در فاصله ده کیلومتری شمال شرق اصفهان قرار دارد. هسته اولیه این شهر از مجموع چند روستا از جمله صالح آباد، بتکاباد و دُرّه در زمان صفویه به صورت یک قلعه تشکیل گردید و نام دولت آباد بر آن نهاده شد (به علت تشکیل هسته اولیه شهر توسط حکومت).

محل‌های قدیمی دولت آباد تا چند دهه گذشته (بنا به بافتی که داشته است) به نام محل‌های گرگو، شاه نشین، محله سرجوب و محله شترخوان بود. با توجه به همسایگی شهر دولت آباد با اصفهان و ایجاد منطقه صنعتی در جاده اصلی این شهر با اصفهان روز به روز بر رونق آن افزوده شده و هم اکنون جمعیتی حدود ۴۰ هزار نفر را به خود اختصاص داده است و وسعت آن در عرض بیست سال نزدیک به سه برابر شده است و هم اکنون مناطقی چون

لودریچه، زمان آباد امامزاده نرمی و کربکند جزء لاینفک شهر به حساب می‌آیند. این شهر آب و هوایی گرم و خشک دارد. دولت آباد دارای مساجد متعدد و برخی قدیمی، و تعدادی برج کبوتراست و با توجه به مرکزیت شهرستان دارای امکانات بیمارستانی، دانشگاهی و خدمات قابل توجهی برای خدمت به شهروندان و دیگر هموطنان می‌باشد. دولت آباد از شرق به حبيب آباد و جاده‌های اردستان و نائین و از غرب به شهر تاریخی گز برخوار و آزادراه اصفهان به تهران راه دارد.

شهرهای اطراف دولت آباد نیز از حیث تاریخی و فرهنگی و برخی محصولات کشاورزی و صنایع دستی در مرتبه‌ای مناسب قرار دارد. از جمله آنها می‌توان از حبيب آباد، کمشچه و خورزوق یاد نمود^۳.

وجه تسمیه نرمی

با توجه به پیشینه باستانی و قدمت منطقه قابل توجه برخوار و وجه تسمیه و نام‌های قدیمی که حکایت از پیشینه‌دار

زمان آباد

پس از این که اصفهان پایتخت صفویان در اواخر سال ۱۱۳۴ و اوایل ۱۱۳۵ هـ.ق مورد تهاجم و تجاوز افغانه غلجه‌زایی قرار گرفت و این شهر بهشت نشان تخریب شد. اطراف و اکناف آن نیز مورد تعدی و خرابی بسیار واقع گردید و نهایتاً سکنه آن به مناطق دیگر مهاجرت نمودند. از جمله نواحی مورد هجوم، برخوار، شهرها و روستاهای آن بود و نیز منطقه برخوار قدیم از جمله گز در مقابل این گروه مهاجم رشادت‌های بی نظیری نشان دادند که در همه موارد متجاوزین شکست خوردند.^۶

ولی با وجود همه این مقاومت‌ها، برخوار شاهد دگرگونی شد و بسیاری از سکنه آنجا را رها نمودند. یکی از مناطق که مشخص است از آبادی و رفاه و اقتصاد پر رونق به ویژه از جهت کشاورزی بهره‌مند بود «نرمی» است. پس از مدتی که از هجوم افغانه گذشت شخصی به نام محمد زمان خان که باید یکی از امرا، صاحب منصبان یا

بودن شهرها و روستاهای آن است وجود دارد. از جمله سین، شاهپور آباد، آدرمناباد (محسن آباد) و کربکند و تعدادی دیگر که از جمله آن نرمی یا نریمان است.

وجه تسمیه نرمی از نیرم (نریمان) گرفته شده است. نریمان پدر سام و سام پدر دستان (زال) و دستان نیز پدر رستم بوده است.^۴

شاهنامه فردوسی از زبان مادر سهراب (تهمینه) نام و نشان پدر را این چنین توصیف می‌کند:

تو پور گو پیلتن رستمی

ز دستان سامی و از نیرمی (نریمان)

و در جای دیگری از شاهنامه آمده

است:

سه مه با حریفان بُدی اصفهان

هوای خوش و جایگاه مهان

در این زمان جمعیت ساکنان این

محل که نزدیک به ۶۰۰۰ هزار سکنه

است. تعداد بسیاری فامیل نریمانی

دارند هر چند که برخی سادات منطقه

از نریمانی به سجادی تغییر فامیل

داده‌اند.^۵

متولیان عهد خود بوده باشد از اصفهان به آنجا آمد و با توجه به وجود بقعه امامزاده ابراهیم بن موسی علیه السلام در این منطقه در صدد رونق و آبادانی آن برآمد و بر اساس این اقدامات بنیادی و قابل تقدیر وی این مکان (نرمی) به زمان آباد نیز شهرت یافت. حدس زده می شود که این مسئله باید در اواسط قرن دوازدهم هجری روی داده باشد.^۷

امامزاده ابراهیم علیه السلام (نرمی) از دیدگاه منابع تاریخی، تذکره‌ها، اسناد و فرهیختگان

از جمله امامزاده‌های معروف و مطرح و قابل اعتنا بنا بر آنچه که بسیاری از مؤلفین کتب انساب و محققین موثق در کتب رجال و آثار مربوط به سادات آورده‌اند حضرت ابراهیم بن موسی علیه السلام است که در محله زمان آباد یا نرمی از محلات دولت آباد (برخوار) مدفون شده است. و امروزه به دلیل واقع شدن بقعه ایشان و فرزند وی به نام اسماعیل علیه السلام در ناحیه نرمی به امامزاده نرمی نیز مرسوم گردیده است.

سوی آثاری که در باب ابراهیم بن موسی بن جعفر علیه السلام سخن گفته و مطالبی را نقل نموده‌اند و البته همان طور که آمد در مکان‌های مختلف که عمدتاً در عراق و عتبات از جمله مقابر قریش در بغداد (یعنی کاظمین) محل دفن آن ذکر گردیده است لیکن برخی منابع تاریخی و تألیفات نیز از وجود ابراهیم بن موسی علیه السلام [عمدتاً ابراهیم اصغر] در مناطقی از ایران صحبت کرده‌اند.^۸

اما آنچه درباره برخی از امامزادگان آمده است این که تعداد بسیاری از آنها منتسب به یکی از ائمه اطهار علیهم السلام بوده که اغلب با چند واسطه به آنان می‌رسیده‌اند و به قول مرحوم استاد جلال‌الدین همایی: «امامزاده صحیح النسب جز این نیست که سید صحیح النسب باشد، فقط تفاوت آنها به قرب و بُعد مبدأ اتصال است»^۹.

سیری در آثار و تألیفات

آثار متعددی که درباره امامزاده ابراهیم بن موسی علیه السلام مدفون در زمان

آذر فعلی که به شاهزاده ابراهیم موسوم است، دیگری امامزاده ابراهیم در محله سودان ماربین خیابان کهندژ و پنجمین و آخرین آن امامزاده ابراهیم در قریه زمان آباد است و سپس در مورد آن می نویسد: «این امامزاده از سایر امامزادگان به این نام که در اصفهان و اطراف واقع شده مهمتر می باشد که مشهور به امامزاده نرمی است»^{۱۰}.

عده‌ای از نویسندگان مبرز و به ویژه علمای رجالی و محقق در انساب

آباد مطالبی نگاشته‌اند. وی را در بین سایر امامزاده‌های معروف به ابراهیم بن موسی علیه السلام مهمتر و معتبرتر دانسته‌اند به طوری که مؤلف «مزارات اصفهان» پنج امامزاده معروف به ابراهیم بن موسی را در اصفهان و اطراف آن نام برده است از جمله: امامزاده ابراهیم بن موسی علیه السلام در محله طوقچی (قبرستان قدیمی و سابق طوقچی)، امامزاده ابراهیم در محله دارالبطیخ، امامزاده ابراهیم در محله مستهلک سابق واقع در خیابان

که در اواسط و یا اواخر عهد قاجار و نیز دوره معاصر آثاری را تألیف نموده‌اند درباره این امامزاده مطالبی را در نوشته‌های خود آورده‌اند. از جمله در حواشی کتاب ارزشمند و نفیس «روضات الجنات فی احوال العلما و السادات» آنجایی که در باب عبدالعظیم حسنی است، ذکری از امامزاده ابراهیم بن موسی علیه السلام معروف به امامزاده نرمی شده است.^{۱۱} و بر همین منوال نیز برخی مؤلفین و تذکره نگاران از جمله مرحوم ملا محمدهاشم خراسانی (متوفی ۱۳۵۲ ه.ق) نویسنده کتاب «منتخب التواریخ» نیز با تأسی به صاحب روضات این مطلب را آورده است.^{۱۲} و یا مرحوم جلال‌الدین همایی نیز بدین صورت نقل نموده است.^{۱۳}

به غیر از دانشمند و محقق رجالی سید محمدباقر موسوی خوانساری، برادر او یعنی مرحوم آقا میرزا محمدهاشم چهارسوقی (متوفی ۱۳۱۸ ه.ق) هم که در علم نسب شناسی به میزان قابل توجهی احاطه داشته، تتبعات و تألیفاتی را در همین جهت شکل داده

است. ایشان نیز در اثر خود «میزان الانساب» که در شرح حال امامزاده‌های اصفهان تألیف نموده است از امامزاده ابراهیم بن موسی علیه السلام نیز مطالبی درج نموده و در بیان و توضیح امامزاده‌های مدفون در این شهر و توابع آن آورده: «و امامزاده‌هایی که در اطراف شهر اصفهان می‌باشد چیزی از آنها نیافتم که معتبر باشد مگر سه امامزاده^{۱۴}» و از جمله امامزاده‌هایی که موثق می‌شمارد همین امامزاده ابراهیم (نرمی) است.

همچنین در حواشی «میزان الانساب» پس از توصیف شخصیت امامزاده ابراهیم اطلاعاتی درباره صحن و سرا و فضای آن در حدود هفتاد سال پیش چنین آمده است: صحنی نسبتاً بزرگ و ایوانی از آینه و گنبدی از کاشی و ضریحی از چوب و شباک برنجی دارد و در سال ۱۳۰۶ ه.ق تعمیر و اصلاح شده و نام ظل السلطان بر ضریحش نوشته شده که شاید تعمیر به دستور او بوده است، در حوالی زمان چاپ کتاب «میزان الانساب» (اوایل دهه ۱۳۳۰ ه.ش) نیز تعمیراتی را به خود دیده

«سفرنامه اصفهان» که تألیفی است مربوط به اواخر قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم هجری ضمن معرفی قریه زمان آباد و جایگاه آن در برخوار صاحب نام بودن آنجا (زمان آباد) را مرهون موقعیت مدفن این بقعه شریف دانسته و آنجا را مزار و مطاف جمیع مردم دانسته و مسافت امامزاده را تا اصفهان سه فرسخ تخمین زده است.^{۱۸} این گونه مطالب نشان می‌دهد که در آن دوران نیز امامزاده ابراهیم علیه السلام هم مورد عنایت ویژه مردم اصفهان و بسیار مورد تکریم بوده است.

افضل الملک در بیان یکی از خصوصیات معنوی آن مطلبی را نقل کرده و آورده است: «از جمله کرامات او که دائم باقی است، آن که هر کسی آنجا بست بنشیند و از ترس حکام به آنجا پناه برد، ایمن است و هر کس خواسته است احدی را به زور از آنجا بیرون آورد، به سخط آن مظهر غیرت واقع شده است و این کار مکرر به تجربه رسیده، دیگر همگان «من جرّب المجرب» را نصب العین خویش

است و در آن موقع عده‌ای از اهل خیر مشغول تعمیر و اصلاح ساختمان آن بوده‌اند.^{۱۵}

مؤلف «نصف جهان فی تعریف الاصفهان»^{۱۶} که در عهد قاجار اثر خود را به جهت معرفی تاریخ، فرهنگ و جغرافیای اصفهان و نواحی آن به عنوان تألیفی مستند و هرچند مختصر لیکن سودمند نوشته است از بلوک برخوار و حدود و ثغور آن اطلاعاتی را ارائه نموده و از مقام و جایگاه امامزاده ابراهیم یاد کرده به طوری که گزارش وی حکایت از علو مقام و درجه والای امامزاده نرمی در آن روزگار است وی می‌نویسد: «و جهت بروز و ظهور کرامات متکثره، دیگر کسی دقت در محض از نسب او نمی‌کند چه خود حکایت صحت آن را می‌نماید و گفته‌اند «مشک آن است که خود ببوید نه آن که عطار بگوید» مؤلف همچنین از بست نشینی مظلومان و ستمدیدگان در آنجا به عنوان ملجاء و پناهگاه یاد کرده است.^{۱۷}

میرزا غلامحسین افضل الملک در

ساخته جسارت به این کار نمی‌کنند و این معجزه باقی است. هر که را منکر باشد، قدمی پیش گذارد و تجربه نماید تا به چشم خود ببیند و بداند که حمل بر امور اتفاقیه نمی‌توان نمود^{۱۹}».

عالم فاضل و شخصیت برجسته علمی و معنوی اصفهان در اواخر عصر قاجار یعنی ملا عبدالکریم گزی (متوفی ۱۳۳۹ ه.ق) از جمله فرهیختگانی است که در عرصه‌های دانش در زمان خود چهره‌ای مبرز محسوب شده است و در گز برخوار متولد گردیده و اجدادش نیز از علما و برجستگان علم و ادب آن منطقه بوده‌اند علاوه بر فقه و علوم شرعی در رجال نویسی نیز سرآمد بود به طوری که پس از تألیف «تذکره القبور» اثر وی مورد تحقیق دانش پژوهان و محققان رجالی قرار گرفت و بر آن حواشی نوشته شده است.^{۲۰}

آخوند گزی با بر شمردن تعدادی از امامزادگانی که در اصفهان شهرت ابراهیم دارند، امامزاده ابراهیم عائمه در قریه نریمی را از حیث معنوی با دستگاه‌تر یا مجلل‌تر از دیگران

دانسته و می‌نویسد: «و اعتقاد غریبی مردم اطراف به او دارند و از قسمش می‌ترسند و از دور به زیارتش می‌روند و نذرها می‌برند^{۲۱}».

از دیگر مشاهیر ادب و علما مطلع در مباحث و مسائل تاریخ، فرهنگ و رجال در اصفهان اواخر عصر قاجار و اوایل دوران پهلوی مرحوم حاج میرزا حسن خان جابری انصاری (متوفی ۱۳۷۶ ه.ق) است که آثار او در این باب متقن و ارزشمند است. وی در توصیف محلات و مناطق برخوار، میزان کشت و زرع و انواع محصولات آن به مناطقی از جمله نریمی نیز اشاره دارد و پس از توصیف طبیعت منطقه از درختان و فضای زراعت آنجا به محصولات به ویژه پسته، سنجد و غلات اشاره نموده و آب و هوای برخوار را صاف و سالم توصیف کرده و عنوان می‌کند که امراض در آنجا کمتر پدید می‌آید و درباره امامزاده ابراهیم عائمه می‌نویسد: «و در قریه نریمی مرقد امامزاده ابراهیم بن موسی بن جعفر عائمه که سند معتبر دارد زیارتگاه و بسی مجرب است

توسل به روان مقدسش^{۲۲}».

برخوار دانسته است^{۲۳}.

درباره شخصیت امامزاده ابراهیم نیز در سال‌های اخیر هم آثار و هم مطالبی منتشر شده است. آقای حسین عماد زاده مشهور به عماد الدین حسین اصفهانی (متوفی ۱۴۱۰ ه.ق) که از قرآن پژوهان و محققان برجسته تاریخ اسلام به ویژه تشیع به شمار می‌رود، در اثری که در باب زندگانی امام موسی بن جعفر علیه السلام در سال‌های ۱۳۴۰ و ۱۳۴۱ ه.ش و در دو جلد منتشر نمود، پس از بر شمردن انقلابات شیعه و عصر امامت حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام و تحولاتی که در ایران، عراق و مناطق شیعه نشین و طرفدار آل محمد صلی الله علیه و آله رخ داده به ورود مهاجران علوی به ویژه سادات موسوی اشاره داشته و ضمن بیان شخصیت ابراهیم بن موسی علیه السلام به ابراهیم اکبر و ابراهیم اصغر فرزندان امام هفتم علیه السلام اشاره نموده و نظر خود را در مورد مدفن آنان ابراز داشته و مزار یکی از آنان را بغداد و مقابر قریش و دیگری را در اصفهان در قریه امامزاده نرمی از بلوک

استعلام از آستان قدس رضوی

در پاسخ به استعلامی که در سال ۱۳۸۲ ه.ش در باب جایگاه و منزلت امامزاده ابراهیم (نرمی) زمان آباد برخوار از آستان قدس رضوی شده بود، جوابیه‌ای از ناحیه آن آستان مقدس صادر شده که ضمن ذکر برخی منابع و مصادر که نام و نشان و موقعیت و منزلت این امامزاده را آورده است و نیز ضمن بیان ورود و حضور امامزادگان سلیمان و ابراهیم علیه السلام در منطقه بیدهند نطنز و چگونگی شهادت سلیمان در آنجا به توقف کوتاه مدت ابراهیم علیه السلام در جایی که امروزه قدمگاه نامیده می‌شود، به نحوه ورود وی به حوالی اصفهان و زمان آباد برخوار پرداخته و به موضوع جراحات و شهادت و دفن وی در مکانی که به امامزاده نرمی مشهور است اشاره می‌نماید.

به گفته آقای دکتر ابوالفضل حسن آبادی رئیس محترم بخش اسناد آستان مقدس رضوی در تنظیم این گونه اسناد

نیز مرحوم آقای جاهد نیا کارشناس تالار محققان آستان قدس در آن زمان نیز همکاری داشته است. اکنون نیز نسخه‌ای از این سند در مجموعه اسناد آستان مقدس حضرت ثامن الحجج علیه السلام در مشهد مقدس موجود است.^{۲۴}

نوشته‌ها و اظهارات برخی دیگر از محققان

مؤلف «تاریخ تشیع اصفهان» نیز در معرفی امامزاده‌های این شهر و حومه آن، امامزاده ابراهیم واقع در نرمی دولت آباد اصفهان را در جزء امامزادگان مشهور و مطرح قلمداد و آن را در کتاب خود ذکر نموده است.^{۲۵} نویسنده کتاب «ریشه‌ها و جلوه‌های تشیع و حوزه علمیه اصفهان در طول تاریخ» هم بر اهمیت و جایگاه این امامزاده شریف النسب صحه گذاشته و با استناد بر منابع متعدد ضمن اشاره به موسوی بودن آن از ویژگی‌های بنا و موقعیت ساختمان، فضاهای حرم و مختصات آن، صحن سرا و برخی مدفونین در آنجا یاد نموده است.^{۲۶}

در آثار متعدد دیگر از جمله دانشنامه «فرهنگ آبادی‌ها و مکان‌های مذهبی کشور» اثر دکتر محمدحسین پاپلی یزدی ضمن معرفی امامزادگان مدفون در ایران و در بین امامزاده‌هایی که موسوم به ابراهیم هستند از سه مورد امامزاده ابراهیم مدفون در اصفهان از جمله ابراهیم بن موسی علیه السلام معروف به امامزاده نرمی نیز نام برده است.^{۲۷}

محقق رجالی روان شاد مرحوم استاد سید مصلح‌الدین مهدوی (متوفی ۱۳۷۴ ه.ش) در تألیف مشهور خود یعنی «دانشمندان و بزرگان اصفهان» از امامزاده ابراهیم بن موسی علیه السلام (امامزاده نرمی) یاد کرده و تعدادی از مزارات در این بقعه و از جمله برخی از علما و مشاهیر مدفون در آن را نام برده و به بیان احوال آنان پرداخته است.^{۲۸}

کتاب «تاریخچه اوقاف اصفهان» از عبدالحسین سپنتا در زمره نخستین آثاری است که به معرفی آثار متبرکه اصفهان پرداخته و در صورت فهرستی که از بقاع ارائه نموده به این امامزاده (نرمی) هم اشاره کرده است.^{۲۹}

امامزاده ابراهیم بن موسی علیه السلام موسوم به امامزاده نر می پرداخته‌اند. قدیمی ترین سندی که تاکنون شناخته شده و از آن در باب معرفی و نسب امامزاده مطالبی نقل شده است، کتاب «نور الهدی فی نسب آل المصطفی صلی الله علیه و آله» تألیف عزالدین محمد بن محمود گلستانه است که در سنه ۱۰۴۱ هـ.ق تألیف و بعدها در هندوستان طبع شده است.^{۳۳}

زنده یاد استاد جلال الدین همایی درباره کتاب مذکور و مطالب آن آورده است: «[این کتاب] راجع به امامزاده‌های اصفهان مطالبی می نویسد که نگارنده [جلال الدین همایی] جزء در این کتاب ندیده‌ام از جمله می گوید که: هارون بن موسی بن جعفر علیه السلام و برادرش ابراهیم بن موسی علیه السلام هر دو در اصفهان مدفون‌اند. هارون جنب [مسجد] جامع عمر تیممی [که امروزه مسجد علی علیه السلام نامیده می شود و همان هارون ولایت معروف است] و ابراهیم علیه السلام در برخوار^{۳۴}».

استاد همایی مقصود گلستانه را از هارون، بقعه هارونیه می داند اما

تألیفی تحت عنوان «راهنمایی گردشگری ایران»، امامزاده ابراهیم (نر می) را ضمن این که به عنوان قطب معنوی معرفی نموده آن را نیز جزء جاذبه‌های گردشگری استان اصفهان می داند و با بیان نسب ایشان به ویژگی های بنای قبلی و آثار گذشته، کتیبه‌ها و قدمت آن پرداخته است.^{۳۰}

همچنین همواره در معرفی آثار متبرکه در استان اصفهان و آمار و اطلاعاتی که به ویژه از ناحیه سازمان‌ها و نهادهای مذهبی، فرهنگی مانند اوقاف ارائه می گردد، امامزاده ابراهیم علیه السلام (نر می) جزء مهمترین مراقد و بقاع این خطه محسوب شده و می شود.^{۳۱}

قدیمی ترین سند شناخته شده (مکتوب) در باب امامزاده نر می

به جز مواردی که از نوشته‌های مؤلفان کتب تاریخی، سفرنامه‌ها و برخی تذکره‌ها نقل شد و اکثر آنها مربوط به زمان قاجاریه و بعد از آن است که آنها عمدتاً به معرفی و ویژگی های مختصر از مکان، موقعیت و مقام

مراد از ابراهیم بن موسی علیه السلام را همان امامزاده نرَمی برخوار دانسته^{۳۵} و وی را امامزاده‌ای معتبر از نسل امام موسی کاظم علیه السلام می‌داند^{۳۶}.

سیر معماری و پیشینه بنای آستان ابراهیم بن موسی (نرَمی) و فرزندش

یکی از ویژگی‌های بسیار قابل توجه که حکایت از قدمت مکان بقعه امامزاده ابراهیم علیه السلام دارد، آثار به‌دست آمده‌ای است که قبلاً از اجزاء بنا و جزء معماری و تزئینات این جایگاه مقدس بوده است.

هر چند منطقه برخوار و شهرهای تاریخی آن ریشه در گذشته‌ای طولانی دارد و بهره‌مند از سوابق باستانی می‌باشد اما بررسی آثار موجود که مربوط به امامزاده نرَمی بوده است دلالت بر آن می‌نماید که دیرینه‌ترین نمونه‌های به‌دست آمده در آنجا مربوط به قرون نخستین اسلامی به‌ویژه قرن سوم هجری می‌باشد، چرا که در حال حاضر قدیمی‌ترین ابنیه در منطقه

مربوط به قرن پنجم یا ششم هجری و در این زمره می‌توان از مسجد جامع گز نام برد و این بنا براساس برخی نوشته‌ها از قرن پنجم و یا ششم هجری است و متخصصان هنر و معماری آن را مربوط به عصر سلاجقه می‌دانند^{۳۷}.

قدیمی‌ترین نمونه آثار (قرن سوم هجری)

هرچند که بعضی نوشته‌ها و تحقیقات در گذشته از این سخن دارد که حداکثر قدمت بنای این امامزاده دست کم مربوط به زمان سلجوقیان می‌رسد^{۳۸}. اما خوشبختانه با بررسی‌های دقیق و تأملات علمی و اثرشناسانه‌ای که اخیراً توسط یکی از متخصصان مجرب و باستان‌شناس صورت پذیرفت نتایج جدیدی از آثار موجود مربوط به پیشینه بناهای اولیه امامزاده حاصل شد و آن پژوهش و تحلیلی بود که راجع به گچ‌بری‌های این بقعه شریف صورت گرفت. گچ‌بری‌هایی که در اطراف بقعه به ویژه محراب وجود داشت و علی‌رغم

تخریب قسمت اعظم و نابودی آن، تکه‌ها و یا قطعاتی از آن هم اکنون در موزه کوچکی در قسمتی از امامزاده نگهداری می‌شود.

بدین جهت و برای حصول از تحقیقات و تتبعات جناب آقای دکتر عباسعلی احمدی، نتیجه‌گیری ایشان از گچ‌بری‌های امامزاده ابراهیم بن

کهن هنر ایرانی است که در بسیاری از رسانه‌های هنری دوره ساسانی و حتی قبل از آن کاربرد داشت. از جمله آثار ساسانی دارای گچ‌بری بدین اشکال، نمونه‌هایی است که در حفریات قلعه یزدگرد به دست آمده است. با ورود اسلام بسیاری از نقش مایه‌های هنر ساسانی با مفاهیم جدید

موسی ع (نرمی) چنین است: «نوع نقش مایه‌های به دست آمده از محراب گچ‌بری مقبره امامزاده نرمی، شامل نقوش برگ‌های منقور تاک و میوه آن است. این نقش مایه یکی از گونه‌های

و پاره‌ای تغییرات در هنر اسلامی تداوم می‌یابد؛ از جمله آن اشکال میوه و برگ تاک است که از کهن‌ترین نمونه‌های اسلامی آن تزیینات بکار رفته در قبة الصخره است. در بین نقش مایه‌های

گچ‌بری‌های امامزاده نرمی، تزیینات برگ تاک با برگ تاک‌های بکار رفته در گچ‌بری‌های مسجد نُه گنبد بلخ و گچ‌بری‌های سبک سامرا که هر دو به قرن سوم هجری قمری تعلق دارد، قابل مقایسه است. در این بین ترکیب برگ تاک و میوه آن با برخی نمونه‌های بکار رفته در تزیینات گچ‌بری مسجد جامع نایین شباهت بسیار زیادی را نشان می‌دهد. گچ‌بری‌های این مسجد به قرون سوم و چهارم هجری قمری نسبت داده شده است. اگرچه گچ‌بری‌های امامزاده نرمی نشان دهنده بیشترین شباهت با نمونه‌های نایین است با این وجود در مقایسه با آن حالت طبیعی‌تر داشته و به هنر ساسانی نزدیک‌تر است و بر همین اساس به نسبت گچ‌بری‌های نایین زمان متقدم‌تری را نشان می‌دهد؛ از همین رو و با توجه به مورد اخیر و مواردی همچون دوره زمانی وفات حضرت ابراهیم بن جعفر علیه السلام و تشابهاتی که با آثار قرن سوم هجری قمری دیده می‌شود، قرن سوم هجری به عنوان

تاریخ محراب گچ‌بری و بالطبع زمان ساخت بنای امامزاده پیشنهاد می‌گردد ۳۹.

با توجه به این که شیوه گچ‌بری‌های بکار رفته در تزیینات امامزاده نرمی به سبک اوریب بوده یعنی در آن اشکال هندسی و گیاهی تکرار می‌شده و به طور گسترده‌ای برای تزیینات مورد استفاده قرار می‌گرفته آن را سبک سامرا نیز می‌گویند چرا که سامرا در سال ۲۲۱ ه.ق توسط معتصم عباسی که از مخالفان سرسخت علویان بود بنا گردید و نزدیک به مدت نیم قرن به عنوان پایتخت عباسیان قرار گرفت و در آن کاخ‌ها و بناهای بسیاری ایجاد گردید ۴۰ و در همین شهر بود که مدت‌ها ائمه اطهار علیهم السلام از جمله امام هادی و امام عسکری علیه السلام در بازداشت و تحت مراقبت به سر می‌بردند.

به هر حال آنچه که می‌توان نتیجه گرفت با توجه به گسترش سبک معماری سامرا که از عصر ساسانی نیز مایه گرفته بود آثاری که در آن زمان احداث می‌گردید از تأثیر هنر آن مکتب

آنان داشته و پس از وفات یا شهادت آنها نیز از برپایی بقاع باشکوه و آبرومند و مزین به آثار هنری که در شأن این خاندان باشد فروگذاری نمی نموده اند.

پس با وجود این نمونه های گچ بری موجود و بررسی های کارشناسانه می توان نتیجه گرفت که بنای اولیه بقعه مربوط به قرن سوم هجری و نزدیک به زمان ولایتعهدی امام رضا علیه السلام و یا مصادف با دوران حیات ائمه موسوم به ابن الرضا علیه السلام بوده است و نیز این گچ بری ها را می توان جزء قدیمی ترین آثار موجود دوران اسلامی در استان اصفهان و حتی ایران قلمداد نمود.

دور نمانده و بنا به نتایجی که محقق محترم پس از بررسی آثار گرفته اند آن را مربوط به دوره سامرا و قرن سوم هجری دانسته اند^{۴۱}، و آن زمان نیز مصادف با قیام های علویان و سادات و مهاجرت های آنان به ویژه به ایران بوده است. و با شهادت امثال ابراهیم بن موسی و فرزندش اسماعیل در آن ادوار سخت اختناق عباسی و علی رغم سخت گیری هایی که از ناحیه عوامل خلافت در شهرها و ولایات وجود داشته لیکن مردم که شیفته و علاقمند و محب اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله و آل علی علیه السلام بودند با استقبال از افراد منتسب به این خاندان سعی در خدمتگزاری نسبت به

دوران آل بویه (قرن چهارم هجری)

با نظر به تحولاتی که در اوایل قرن چهارم هجری در ایران به ویژه مناطق مرکزی آن به وجود آمد و تقریباً عمده قلمرو ایران از سلطه خلافت عباسی خارج و دولت آل بویه روی کار آمد از این جهت و به دلیل شیعی مذهب بودن بویه ایان، فرهنگ تشیع توسعه یافت و نفوذ و اقتدار سادات و دانشمندان شیعی در آن زمان فزونی گرفت و به این جهت بقاع متبرکه مربوط به سادات و فرزندان ائمه اطهار علیهم السلام نیز مورد توجه بیشتری واقع گردید. برخی کارشناسان آثار و ابنیه شواهدی به دست آورده اند که در این دوران هم امامزاده ابراهیم علیه السلام (نریمی) مورد توجه واقع شده است ^{۴۲}.

از عصر سلجوقی تا ابتدای قرن دهم هجری

در عصر سلجوقی هم علی رغم برخی محدودیت هایی که نسبت به شیعیان اعمال می شد با این حال سادات و

شیعیان امامیه در این دوره نیز گاه گاهی به موقعیت و قدرت دست می یافتند ^{۴۳}. اصفهان نیز در این دوره به ویژه عهد سلطنت ملکشاه سلجوقی (۴۶۵-۴۸۵ ه.ق) مرکزیت یافت و از جهات متعدد اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، هنری و حتی علمی به شکوفایی قابل توجهی رسید و آثار متعددی از عهد مذکور و حوالی آن موجود است ^{۴۴}. همچنین با توجه به نظرات کارشناسانه و بررسی های صورت گرفته، قسمتی از آثار گچ بری یافته شده در امامزاده ابراهیم علیه السلام، مربوط به دوره سلجوقی و ایلخانی است، در حقیقت آن مواردی که برجستگی نقوش و گل و برگ های آن زیادتر بوده و به صورت مشبک مشبک یا سوراخ سوراخ است اصطلاحاً به آن آژده کاری می گویند و بر این اساس می توان نتیجه گرفت که چنین آثاری از دوره سلجوقی و یا ایلخانی است ^{۴۵}.

دوران شکوه و عظمت (عصر طلایی صفوی)

سرزمین ایران پس از دوران سختی

که بر اثر حملات وحشیانه مغول و نیز ضربات سهمگین تیمور متحمل شد و نیز دوران ملوک الطوائفی و پراکندگی حاکمیت‌ها و توسعه هرج و مرج، در عصر صفوی پس از قرن‌ها به انسجام و وحدت ملی دست یافت که یکی از نمودهای اصلی آن رسمیت یافتن مذهب شیعه امامیه در ایران و آغاز سلطنت شاه اسماعیل اول در سال ۹۰۷ ه.ق بوده است.

پس از آن علما و اندیشمندان شیعه موفق شدند به معرفی هویت ارزشمند تشیع و فرهنگ ائمه اطهار علیهم‌السلام پردازند. به ویژه این که اصفهان در زمان شاه عباس اول و اوایل قرن یازدهم هجری به پایتختی انتخاب و دانشمندان به این شهر آمده و یا در آنجا رشد و نمو یافته‌اند که در این باب می‌توان امثال شیخ بهایی و علامه محمدباقر مجلسی را نام برد.^{۴۶}

در این زمان بود که پس از قرن‌ها سادات توانستند شعائر اجداد خود را احیاء نموده و در همین دوره امامزاده‌ها نیز دارای عمارات و بقاع مجلل و با

تزیینات گردید و برای آنان اوقاف و متولیانی مقرر گردید.^{۴۷}

در پاسخ به استعلامی که از کتابخانه و مرکز مطالعات و اسناد آستان قدس رضوی شده و جوابیه‌ای که آمده است به این موضوع اشاره رفته که در سال ۱۰۰۲ ه.ق و در عصر سلطنت شاه عباس اول و به دستور وی بقعه ارزنده‌ای جهت مزار امامزاده ابراهیم علیه‌السلام (نرمی) بنا گردیده است.^{۴۸}

درباره بنای عهد صفوی امامزاده هم آمده است: «این امامزاده، صحنی وسیع با اتاق‌هایی در اطراف دارد. کتیبه ایوان جلوی مقبره، به خط ثلث لاجوردی، با کاشی معرق بر زمینه آجری طراحی و اجرا شده است که اتمام بنای آرامگاه را به دوره شاه عباس اول می‌رساند. در داخل مقبره نیز به خط ثلث لاجوردی، با کاشی معرق بر زمینه معرق بر زمینه قرمز رنگ، آیه ۱۳۰ از سوره بقره و قسمتی از آیه ۹۷ سوره آل عمران که مشتمل بر نام ابراهیم علیه‌السلام است. گچ‌بری شده است.^{۴۹}»

متأسفانه امروزه اثری از آثار دوران

صفوی این بقعه با توجه به توصیفاتى که آمده و از حیث معماری و هنرى نیز ارزشمند بوده وجود ندارد. همچنین سنگ قبر بقعه شش ضلعى بوده و ضریح مشبکی بر آن قرار مى گرفت، از دیگر اجزاء بنا، اتاق‌ها و صفه‌هایی واقع در فضاهاى کنار گنبدخانه بوده است.^{۵۰}

در زمستان سال ۱۳۷۹ ه.ش، طى حفاری محوطه اطراف امامزاده به منظور عملیات ساختمانى، سنگ قبرى در عمق ۲ متری زمین هویدا گردید، اگرچه به واسطه فرسایش، بسیاری از جزییات این سنگ محو گردیده بود اما با توجه به فرم، ویژگی‌های تزئینى و نمونه‌های مشابه تاریخدار به دوران صفوى تعلق داشته و به نظر مى‌رسد

سنگ قبر یکی از علما و بزرگان آن عصر بوده است.^{۵۱}

انقراض صفویان

علی‌رغم شکوفایی آثار مذهبی و بقاع متبرکه در اثر صفوی و ساماندهی و عمران آنها، متأسفانه با تهاجم افغانه غلجه‌زایی برخی از شهرها و مناطق ایران از جمله اصفهان پایتخت صفویان و حوالی آن شدیداً تخریب و مورد غارت قرار گرفت.^{۵۲} از نواحی اصفهان محلات برخوار علی‌رغم مقاومت‌های بسیار و دلاوری مردمانش، مورد تعدی واقع و تعدادی از سکنه و نفوس آن به مکان‌های دیگر مهاجرت نمودند که از جمله آنها روستای نرمی یا نریمان بود

گردید.

گزارش‌ها و مطالبی که در باب مزار امامزاده ابراهیم بن موسی و فرزندش یعنی حضرت اسماعیل علیه السلام از ناحیه تعدادی از علمای رجالی، مورخان، سفرنامه نویسان و ادبا منتشر شده و مربوط به عهد قاجار و یا اواخر این دوره است این امامزاده را از حیث جایگاه رفیع در بین مردمان آن عصر، بحث حسب و نسب، موضوع کرامات صادره و موقعیت آن ممتاز معرفی نموده است^{۵۴}.

در حواشی کتاب «میزان الانساب» به توصیف وضعیت عمارت و بنا در سال‌های پایانی عصر قاجار پرداخته شده و آمده است: «[این امامزاده] صحنی نسبتاً بزرگ و ایوانی از آینه و گنبدی از کاشی و ضریحی از چوب و شبک برنجی دارد و در سال (۱۳۰۶ ه.ق) تعمیر و اصلاح شده و نام ظل السلطان بر ضریحش نوشته شده که شاید تعمیر به دستور او بوده، اکنون در زمان ما به تعمیر و اصلاح صحن آن مشغول می‌باشند^{۵۵}».

که متحمل صدمات و خسارات شده و قطعاً در این ایام بقاع متبرکه که دارای موقوفات و امکاناتی بوده‌اند نیز صدمه دیده است.

آبادی و رونق مجدد

ورود شخصی به نام محمد زمان خان پس از ایام فتنه افغان و تلاش‌های مؤثر او در بازسازی روستای نرمی باعث بازگشت رونق، بازسازی و شکل‌گیری مجدد آن به نام زمان آباد گردید. انگیزه اصلی محمد زمان خان در حیات مجدد نرمی وجود امامزاده ابراهیم بن موسی علیه السلام بوده است^{۵۳}.

دوران قاجاریه

با توجه به فترتی که از انقراض صفویان حاصل شد و خساراتی که در ابعاد مختلف به میراث‌های معنوی و فرهنگی ایران به‌ویژه اصفهان وارد شد این موضوع دامن‌گیر بقاع متبرکه نیز گردید تا این که در عهد قاجار به همت برخی از علما و یا رجال مذهبی، سیاسی، اقتصادی و نیز مساعدت مردم بسیاری از ابنیه امامزاده‌ها ترمیم و احیاء

در حقیقت شالوده عمارت قبلی بناهای امامزاده شامل گنبدخانه مربع شکلی بوده است که بر فراز آن گنبدی قبه‌دار قرار می‌گرفت. نمای خارجی قبه را تزیینات کاشی‌کاری هفت رنگ با نقوش اسلیمی تزیین کرده و فضای داخلی اتاق مقبره نیز با تزیینات کاشی‌کاری و آینه‌کاری زینت یافته بوده است. ورودی اصلی گنبدخانه همانند اکثر امامزادگان برخوار از طریق یک ایوان به صحن امامزاده راه می‌یافت. ایوان مقبره دارای تزیینات کاشی‌کاری بود و سرتاسر طاق آن با مقرنس‌کاری تزیین گردیده بود. در قسمت جلویی این ایوان سایه بانی چوبی قرار گرفته بود.^{۵۶}

در طول دهه‌های گذشته چندین بار ساختمان امامزاده تخریب و نوسازی گردیده است.

در اینجا شایسته است تحولات اخیر در باب تغییرات و تعمیرات، توسعه و احیاء امامزاده در دوران اخیر و با توجه به مصاحبه‌ها و گزارش‌ها ارائه گردد تا فعالیت‌های صورت گرفته تبیین شود:

ویژگی‌های فضای آستان مقدس

مقام و موقعیت امامزاده ابراهیم و فرزندشان اسماعیل علیه السلام از گذشته تا به حال بین مزارات و بقاع استان اصفهان جایگاهی والا و مبرز بوده و امروزه نیز به عنوان فضایی مورد استقبال خاص و عام، مشهود و معلوم است.

پس از ورود به محله نرمی شهر دولت آباد، ورودی‌های اصلی امامزاده، به نام‌های باب الحسن علیه السلام و باب الحسین علیه السلام هر دو به صحن امام خمینی رحمته الله علیه باز می‌شوند که در طرف خیابان حضرت ابراهیم علیه السلام (بلوار امام) واقع شده است.

هر چند عمده مزارات و مدفونین در قسمت صحن جنوبی می‌باشد لیکن تعداد قبور نیز در صحن شمالی وجود دارد.

برای ورود به حرم مطهر امامزادگان حضرت ابراهیم و فرزندش حضرت اسماعیل علیه السلام پس از ورود به صحن اصلی (امام خمینی) صحن امام حسن علیه السلام قرار دارد که بنا به گفته یکی از اعضای محترم هیأت امنای نهاد متر

مساحت دارد^{۵۷}.

بعد از آن نیز ورودی به دارالسعاده که آن نیز ۵۰۰ متر است و در شمال حرم مطهر نیز رواق حضرت اسماعیل با حدود ۴۰۰ متر قرار گرفته است.

طرح جامع امامزاده مبتنی بر مساحتی بالغ بر سیزده هکتار می باشد که البته هنوز تصویب نشده و آنچه که فعلاً موجود است حدود دو هکتار مشتمل بر صحن جنوبی (صحن بزرگ تر) و صحن شمالی (صحن شهدا) است^{۵۸}.

نهادهای و اتاق های امور امامزاده از جمله آشپزخانه، اتاق خادمین، مسائل اداری، موتورخانه و دستشویی در صحن جنوبی واقع شده است.

همچنین در صحن جنوبی (صحن امام خمینی) جایگاهی تعبیه گردیده که به آن نقاره خانه گفته می شود که عمدتاً عصرهای ایام تعطیل، روزهای جمعه و یا برخی مناسبت ها حدود نیم ساعت تا ۲۰ دقیقه قبل از غروب گروهی که معمولاً مشتمل بر ۱۰ نفر هستند به نواختن نقاره می پردازند.

امروزه این امامزاده واجب التکریم

از حیث هیأت امناء ترکیب مناسب و ارزشمندی دارد ضمن این که در گذشته نیز افراد هیأت امنای سابق هم در جهت تقویت مبانی و توسعه این آستان مقدس فعالیت نموده اند.

همچنین تعدادی هم به عنوان هیأت امنای افتخاری به شمار می روند که از شخصیت ها و یا مقامات استان و یا کشور محسوب می شوند.

فعالیت های عمرانی آستان از گذشته تا حال

با توجه به گزارش مسئولین محترم و هیأت امناء و دست اندرکاران این بقعه شریف در سال های گذشته تحولاتی در فضای امامزاده و اطراف آن صورت گرفته که عبارتند از: در بخش عمرانی و دگرگونی ها به ویژه از سال ۱۳۷۵ ه.ش تاکنون صورت پذیرفته و اندیشه تحولات و ایجاد طرح های مؤثر عمرانی و فرهنگی مدنظر است. همچنین در سال های ۱۳۸۰، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۹ این رخدادهای بوده است: آزادسازی ساختمان های مسکونی و تجاری

اطراف حرم در حدود تقریبی ۴۰۰۰ متر مربع، ساختمان سازی و تأسیسات با ارزش نزدیک به ۸۰۰ میلیون تومان، زیباسازی و نماکاری از جمله ۶۰۰ متر کاشی کاری که عمده آن مربوط به گنبد مطهر امامزاده بوده است. همچنین در هفت سال گذشته حدود ۳۰۰ متر آئینه کاری توسط هنرمندان این رشته صورت گرفته و نیز مزارات (گلستان) شهدای مدفون در جوار امامزاده نیز ترمیم و بازسازی شده است. یکی دیگر از اقدامات مناسب و مهم که حفظ امنیت مؤثر می باشد و از فعالیت های عمرانی نیز به حساب می آید، نصب دوربین مدار بسته است.

در ادامه این فعالیت های عمرانی در سال ۱۳۹۰ جهت توسعه فضای حرم کلنگ زنی شبستان بزرگ به مساحت ۱۵۰۰ متر مربع توسط حضرت آیت الله ناصری انجام شد، از دیگر اقدامات در این سال می توان به اجرای زیرسازی (فنداسیون) شبستان بزرگ شرقی آستان مقدس، بتون ریزی سقف و ستون های ایوان جنوبی و غربی اشاره

نمود، ضمن آن که در ادامه فعالیت های زیباسازی کار تکمیل مقرنس کاری و آئینه کاری قسمتی از حرم مطهر استمرار یافته است و نیز توسعه صحن امام خمینی علیه السلام از قسمت جنوبی و آزادسازی قسمت مکان سرویس های بهداشتی از دیگر اقدامات صورت گرفته است.

برنامه های عمرانی آینده

همت بلند و گام های ارزنده مردمان ولایت مدار منطقه به ویژه ساکنان زمان آباد و اطراف بقعه و مسئولین و دست اندرکاران امور این امامزاده واجب التکریم قابل توجه است. به طوری که به دنبال توسعه کمی و کیفی و ایجاد فضاهای مطلوب و متناسب می باشند و به همین جهت در برنامه های آتی این موارد مدنظر است: یکی از اصلی ترین مبانئ برای توسعه مسائل عمرانی و تأسیسات در کلیه امامزاده ها از جمله امامزاده ابراهیم علیه السلام طرح جامع است. به طوری که سیاست سازمان اوقاف و امور خیریه نیز این است که هر امامزاده باید طرحی جامع

باید پیش‌بینی شود تا اگر صحن در آینده گسترش یافت، تخریب نشود و دسترسی نیز داشته باشد^{۵۹}.

با توجه به اجرای طرح جامع وسعت فضایی که سیزده هکتار می‌باشد، نهادها و مضافات جدید را در بر خواهد داشت که عبارتند از: ساخت و تجهیز مجتمع فرهنگی، ایجاد سالن چند منظوره، بنیان کتابخانه، تأسیس حوزه علمیه، احداث

داشته باشد که از طرف این سازمان تأیید شود. وجود این طرح باعث ثبات در سیاست‌های عمرانی و هدفمندی در این امور و جلوگیری از ساخت بدون تناسب و تخریب‌ها خواهد شد. طرح جامع پس از تهیه به تأیید کارشناسان اوقاف می‌رسد که متخصصین دفتر فنی استان هستند و در بحث معماری مذهبی و سنتی و پیش‌بینی فضاها و ...

دارالقرآن الکریم، ساخت و زیباسازی صحن و سقف حرم مطهر، ایجاد زائرسرا، ساخت و ایجاد مهدکودک و تفریح‌گاه کودکان و نیز احداث آنچه که بتواند در توسعه و شکل‌گیری فرهنگ و امور مربوط به آن مؤثر باشد.

تخصص دارند. طرح جامع ویژگی‌ها و مختصاتی دارد که باید پیش‌بینی شود و تلاش شود تا به اهداف و مقاصد دست یافته و محدودیت زمانی ندارد. مثلاً کفشداری، انتظامات و خدام، سرویس بهداشتی و سایر فضاها، اینها

وقف و امامزاده ابراهیم علیهما السلام

وقف به عنوان پشتوانه‌ای تأثیرگذار در فرهنگ و تمدن اسلامی به ویژه تشیع راه‌گشای امور متعددی بوده و در ادوار مختلف با توجه به مرکزیت اصفهان در سلسله‌های اسلامی در شهرها و روستاهای این ایالت مهم مورد توجه قرار گرفته است. امروزه پس از گذشت قرن‌ها از انقراض سلسله‌هایی چون صفویه هنوز موقوفاتی که برای تعدادی از مساجد، مدارس و اماکن متبرکه که در آن زمان منظور شده بود وجود دارد.

متأسفانه موقوفات اصفهان به ویژه امامزاده‌ها و اماکن متبرکه در زمان حمله افغان، دوره حکومت نادر و پس از عصر قاجار و نهایتاً عصر پهلوی مورد دستبرد قرار گرفته و بسیاری از اسناد آن نابود و املاک و مستغلات آن به تصرف افراد سودجو و فرصت‌طلب درآمده است.^{۶۰}

یکی از امامزاده‌های مطرح اصفهان که امروزه چیزی چندان به عنوان اوقاف ندارد، امامزاده ابراهیم بن موسی علیهما السلام

است که علی‌رغم اشتهار و اعتبار از این حیث بهره‌مند نیست.

مسئول محترم اوقاف شهرستان، از جمله علل نبودن اسناد اوقافی در مورد این امامزاده و برخی از سایر بقاع را، مدیریت سنتی گذشته می‌داند و این که افراد اسناد را در منزل نگهداری می‌کردند. برای مثال پولی برای روضه‌خوانی وقف می‌باشد و آن را به آقای محل می‌دادند و می‌گفتند این وقف است و به مرور زمان واقف که از دنیا می‌رود دو حالت ایجاد می‌شود یا وارثین متدین هستند و به وقف پدر پایبندند و اسناد وقف دست به دست گشته تا امروز به دست اوقاف رسیده یا وارثین متدین نیستند که اسناد را مخفی می‌کردند و وقف پدر را از ارث خود محسوب می‌کردند.^{۶۱}

در باب میزان فعلی موقوفات، تنها مواردی که اکنون وجود دارد و جنبه حقوقی پیدا کرده و مالکین فعلی نیز تمکین نمی‌کنند تعداد پنج مغازه متصل به امامزاده است که ما آن را رقبه می‌گوییم. حتی قدیمی‌ها می‌گویند در

به گفته مسئول اوقاف شهرستان، از طرف اوقاف بر همه مخارج امامزاده‌ها نظارت می‌شود و هیأت امنای بقاع متبرکه نیز به مدت سه سال انتخاب می‌شوند و هر امامزاده نیز برای رشد و توسعه در زمینه‌های مختلف به‌ویژه عمرانی باید طرح جامع داشته باشد که این طرح ۲۳ ویژگی دارد و باید پیش‌بینی و تلاش شود تا به اهداف و ویژگی‌ها دست یافته و محدودیت زمانی ندارد.

اقوالی در باب نحوه شهادت ابراهیم بن موسی (امامزاده نرمی) و فرزندش

یکی از اعضای هیأت امنای سابق امامزادگان ابراهیم و اسماعیل علیهما السلام پس از برشمردن نسب و ورود این شخصیت‌ها از سادات علوی از جمله سادات موسوی در ایام ورود امام رضا علیه السلام، امامزاده ابراهیم، برادرش سلیمان و نیز پسرش اسماعیل علیه السلام را جزء کسانی می‌داند که تحت تعقیب عوامل بنی عباس قرار گرفته و چون

گذشته گاه هزینه‌هایی برای امامزاده می‌آوردند از طرف کاشان و می‌گفتند این پول‌ها درآمد موقوفات امامزاده در آن مناطق است.

این موقوفات بیشتر در طوق، طاد و نطنز بوده و عوایدش به امامزاده نرمی می‌رسیده و حالا دیگر نمی‌آورند و همچنین مشخص نیست دقیقاً چه بوده است.^{۶۲}

نذوراتی که مستقیم از ضریح خارج می‌شود به اوقاف می‌آید، ثبت می‌شود و تحت عنوان نذورات حضرت به حساب اوقاف استان واریز می‌شود. هزینه‌های استخراج شده از ضریح (نذورات حضرت) در قسمت فرهنگی، عمرانی و مدیریتی تقسیم می‌شود. اگر در زمینه عمرانی هزینه شود باید طبق طرح جامع آستان باشد. اگر فرهنگی باشد باید طبق سیاست‌های سازمانی اوقاف باشد که مقام معظم رهبری هم گفتند باید امامزادگان تبدیل به قطب فرهنگی شوند. مدیریت هم برعهده خادمی است که از کانال اوقاف جذب می‌شود.^{۶۳}

قصد پیوستن به امام رضا علیه السلام را داشتند، دشمن مانع شد و ایشان از طرف کاشمر بازمی‌گردند. و تعدادی در اماکن مختلف متواری یا به شهادت می‌رسند، وی بر این اعتقاد است که در این کاروانی که قصد پیوستن به امام را داشته، شخصیت‌هایی مانند احمد بن موسی معروف به شاه چراغ، امامزاده سید حمزه و سید مرتضی علیه السلام بوده‌اند.^{۶۴}

برادر امامزاده ابراهیم (نرمی) یعنی سلیمان در بیدهند از توابع نطنز به شهادت می‌رسد. پس از این اتفاقات بیدهند، امامزاده نرمی و همراهانش به دره‌ای می‌روند در همان حوالی که آب فراوان دارد. شب آنجا می‌مانند که آنجا

به‌عنوان قدمگاه معروف شده است ولی بنایی ساخته نشده لیکن درختی داشته که الان درخت افتاده است، اهالی آنجا را قدمگاه می‌دانند و سر انجام امامزاده ابراهیم و فرزندش اسماعیل به این منطقه (نرمی) آمده و بر اثر درگیری با عوامل خلفای عباسی و حکام محلی دست نشانده شدیداً مجروح گردیده و نهایتاً منجر به شهادت آنان و دفن‌شان در این مکان می‌گردد. و از آن زمان تا کنون این مکان شاهد رویداد کرامات بسیار و اتفاقات متعدد معنوی بوده که این نیز از ناحیه پر برکت وجود سید الکریم و فرزندش است.^{۶۵}

باز در نحوه و چگونگی شهادت ابراهیم بن موسی علیه السلام در جایی دیگر

آمده است: [پس از شهادت سلیمان علیه السلام و گریز از نطنز، ابراهیم و همراهانش] در منطقه دستگرد برخوار با دشمنان اهل بیت علیهم السلام مواجه می‌شوند و بر اثر این درگیری یکی از همراهان ابراهیم علیه السلام به نام ادهم نیز در منطقه دستگرد برخوار با دشمنان اهل بیت علیهم السلام به فیض شهادت نائل می‌شود و به دست حضرت ابراهیم علیه السلام در همان محل دفن می‌گردد.

حضرت ابراهیم علیه السلام در این درگیری جراحات شدیدی بر بدن شریفشان وارد می‌شود به شکلی که در مسیر حرکت خود در نرمی (نریمان) در حال ضعف و ناتوانی، ناله‌کنان از حرکت بازمی‌ایستند.

حمامی محل که شخصی مؤمن و معتقد به اهل بیت علیهم السلام بوده است در پی جمع‌آوری هیزم، گذرش به این محل می‌افتد و ناله ایشان را می‌شنود و حضرت را به منزل خود منتقل می‌کند، حضرت پس از چند روز در آخرین لحظات عمر مبارکشان وصیت‌نامه‌ای را تنظیم و به حممامی می‌سپارد و از

او می‌خواهد که این وصیت‌نامه را به نحوی به دست فرزندش اسماعیل علیه السلام برساند، حممامی نیز به وصیت عمل می‌کند و حضرت اسماعیل علیه السلام پس از دریافت وصیت‌نامه به ایران تشریف می‌آورند و سال‌ها در کنار مرقد مطهر پدر بزرگوارشان ساکن می‌شوند و در نهایت بر اثر ناامنی و سلطه حکام جور، حضرت اسماعیل علیه السلام نیز به فیض شهادت نائل می‌شوند.

حضرت اسماعیل علیه السلام فرزندان متعددی نیز داشته‌اند که در اطراف حرم مطهر غریبانه دفن شده‌اند و نویسنده کتاب «ره یافتگان حریم کرامت» دو مکان را، یکی روبروی امامزاده، آنجایی که آشپزخانه حضرت ابوالفضل علیه السلام واقع شده و دیگری قسمتی از منزل مرحوم حاج سید مصطفی سجادی‌نسب که بعدها از منزل جدا و به عنوان مسجد و به نام فرزند شهید آن مرحوم نام‌گذاری گردید، مدفن فرزندان حضرت اسماعیل علیه السلام می‌داند.^{۶۶}

پی‌نوشت‌ها:

۱. فرهنگ و تاریخ گز برخوار، صص ۱۹-۲۱.
۲. به نقل از اطلاعاتی که آقای محمدرضا کشانی (کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی) به تاریخ ۱۳۹۲/۹/۲۸ در اختیار نگارنده قرار دادند.
۳. ادیب ماندگار، صص ۲۵۹-۲۶۲.
۴. جغرافیای شهرستان برخوار و میمه، ص ۱۳۶.
۵. به نقل از آقای مهندس محمدرضا نریمانی به تاریخ ۱۳۹۲/۱۱/۱۱.
۶. گز و برخوار در گذرگاه تاریخ، ص ۱۲۷.
۷. به نقل از آقایان قدرت‌الله و ماشاءالله نریمانی، به تاریخ ۱۳۹۲/۱۱/۱۱.
۸. ر.ک: مهاجران موسوی، صص ۴۰ و ۵۷-۸۰.
۹. تاریخ اصفهان (سلسله سادات، مشجرات و مسطحات انساب و نسب امامزاده‌های اصفهان)، ص ۱۶۴.
۱۰. مزارات اصفهان، ص ۷۳.
۱۱. روضات الجنات، نسخه چاپ سنگی، موجود در کتابخانه الزهراء علیها السلام، به شماره ۲/۱/۲ - ۶۸۰م - ق ۶.
۱۲. منتخب التواریخ، ص ۷۵۱.
۱۳. تاریخ اصفهان (تمه ابنیه و عمارات)، ص ۴۰.
۱۴. میزان الانساب، ص ۴۹.
۱۵. ر.ک: میزان الانساب، صص ۷۵-۷۶.
۱۶. این اثر از جمله منابع خوبی به حساب می‌آید که مؤلف با دقت و شناخت و احاطه اطلاعات و نکات بدیعی را از تاریخ و ویژگی‌های اصفهان ارائه نموده و با تصحیح استاد منوچهر ستوده بارها به زیور طبع آراسته شده است.
۱۷. نصف جهان فی تعریف الاصفهان، صص ۳۰۲-۳۰۳.
۱۸. سفرنامه اصفهان، صص ۷۹-۸۰.
۱۹. همان، ص ۸۰.
۲۰. ر.ک: روضه رضوان، صص ۲۶۴-۲۸۳.
۲۱. تذکره القبور، ص ۷۷.
۲۲. تاریخ اصفهان، صص ۴۳۹-۴۴۰.
۲۳. ر.ک: زندگانی حضرت امام موسی کاظم علیهما السلام، ج ۲، صص ۲۶۳-۲۶۷.
۲۴. مصاحبه با آقای دکتر ابوالفضل حسن آبادی در تاریخ ششم آذرماه ۱۳۹۲.
۲۵. ر.ک: تاریخ تشیع اصفهان، ص ۳۹۳.
۲۶. ر.ک: ریشه‌ها و جلوه‌های تشیع و حوزه علمیه اصفهان در طول تاریخ، ج ۱، ص ۱۶۲.
۲۷. ر.ک: فرهنگ آبادی‌ها و مکان‌های مذهبی کشور، ص ۶۲۶.
۲۸. ر.ک: دانشمندان و بزرگان اصفهان، ص ۱۰۰ و ۴۳۸.

۲۹. ر.ک: تاریخچه اوقاف اصفهان، ص ۴۳۴.
۳۰. ر.ک: راهنمای گردشگری ایران(استان اصفهان)، صص ۱۹۴-۱۹۵.
۳۱. به نقل از آقای داریوش حسینی(کارشناس فرهنگی اوقاف اصفهان) در تاریخ ۲۸ بهمن ماه ۱۳۹۲.
۳۲. علی رغم تلاش‌ها و جست و جویهای نگارنده این سطور تاکنون نسخه مذکور را به دست نیاورده‌ام لیکن با توجه به درایت، دقت و علم استاد همایی رحمته‌الله قول ایشان صحیح و ارزشمند می‌باشد. ضمن این که دوستان اهل فضل و ارجمند پی گیر یافتن کتاب «نور الهدی فی نسب آل مصطفی» بوده‌اند که امیدوارم به زودی تلاش آنان به ثمر نشیند، شایسته است در اینجا از آقایان حجت‌الاسلام سید مهدی رجایی، حجت‌الاسلام مهدی اسدیان و نیز جناب آقای سید حمید حسینی که به ویژه در قم همراهی و مساعدت نموده‌اند سپاسگزاری نمایم.
۳۳. تاریخ اصفهان(سلسله سادات، مشجرات و مسطحات انساب و نسب امامزاده‌های اصفهان)، ص ۹۱.
۳۴. همان.
۳۵. همان، ص ۹۲.
۳۶. همان، ص ۹۳.
۳۷. ر.ک: گنجینه آثار تاریخی اصفهان، صص ۱۹۰-۱۹۱؛ فرهنگ و تاریخ گز برخوار، صص ۴۴-۴۵.
۳۸. ر.ک: مجموعه مقالات اولین کنگره بین المللی امامزادگان، ج ۱، صص ۵۱-۵۲.
۳۹. پژوهشگر و عضو هیأت علمی(استاد یار) گروه باستان شناسی دانشگاه شهر کرد.
۴۰. ر.ک: هنر اسلامی، صص ۱۵۰-۱۵۱.
۴۱. مصاحبه با آقای دکتر عباسعلی احمدی به تاریخ ۹۲/۱۱/۲۷ و همچنین ر.ک: هنر اسلامی، صص ۳۳۹-۳۴۷.
۴۲. ر.ک: مجموعه مقالات اولین کنگره بین المللی امامزادگان، ج ۱، ص ۱۵۲.
۴۳. ر.ک: النقض، ص ۲۲۰.
۴۴. ر.ک: پیشوایان معرفت، ص ۲۰.
۴۵. به نقل از آقای دکتر عباسعلی احمدی به تاریخ ۱۳۹۲/۱۲/۲.
۴۶. ره آورد ایام، صص ۱۷۹-۱۸۰.
۴۷. ر.ک: تاریخچه اوقاف اصفهان، صص ۴۱-۴۳.
۴۸. سند در اثر حاضر درج شده است.
۴۹. راهنمای گردشگری ایران(استان اصفهان)، صص ۱۹۴-۱۹۵.
۵۰. ر.ک: مجموعه مقالات اولین کنگره

- بین المللی امامزادگان، ج ۱، صص ۵۱-۵۲.
۵۱. همان، ص ۵۲.
۵۲. گز و برخوار در گذرگاه تاریخ، صص ۱۲۷-۱۲۹.
۵۳. به نقل از آقایان قدرت‌الله و ماشاءالله نریمانی، به تاریخ ۱۳۹۲/۱۱/۱۱.
۵۴. در اثر حاضر نظرات و نوشته‌های مورخین و محققین در این باره نیز آمده است.
۵۵. ر.ک: میزان الانساب، صص ۷۵-۷۶.
۵۶. ر.ک: راهنمای گردشگری ایران(استان اصفهان)، صص ۱۹۴-۱۹۵.
۵۷. به نقل از آقای ماشاءالله نریمانی در تاریخ ۲۵ بهمن ماه ۱۳۹۲.
۵۸. همان.
۵۹. مصاحبه با آقای مهدی قربانی، مسئول اوقاف شهرستان به تاریخ ۱۳۹۲/۱۰/۴.
۶۰. ر.ک: تاریخچه اوقاف اصفهان، صص ۳۲۹-۳۴۴؛ فصلنامه وقف میراث جاویدان، ش ۷۷ و ۷۸، صص ۱۷۵-۱۷۶.
۶۱. مصاحبه با آقای مهدی قربانی مسئول محترم اوقاف شهرستان در تاریخ چهارم دی ماه ۱۳۹۲.
۶۲. مصاحبه با آقای سید ابراهیم سجادی نسب در تاریخ ۲۹ دی ماه ۱۳۹۲.
۶۳. مصاحبه با آقای مهدی قربانی مسئول محترم اوقاف شهرستان در تاریخ چهارم دی ماه ۱۳۹۲.
۶۴. مصاحبه با آقای سید ابراهیم سجادی نسب، در تاریخ ۱۳۹۲/۹/۲۹.
۶۵. همان.
۶۶. ر.ک: «ره یافتگان حریم کرامت»، (مقدمه).

منابع:

۱. تاریخ اصفهان (سلسله سادات، مشجرات و مسطحات انساب و نسب امامزاده‌های اصفهان)، جلال‌الدین همایی، به کوشش: ماهدخت بانو همایی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۰.
۲. نصف جهان فی تعریف الاصفهان، محمدمهدی بن محمدرضا الاصفهانی، تصحیح: منوچهر ستوده، تهران، امیرکبیر، چاپ دوم، ۱۳۶۸.
۳. سفرنامه اصفهان، میرزا غلامحسین افضل‌الملک، به کوشش: ناصر افشار، تهران، کتابخانه موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۰.
۴. میزان الانساب، میرزا محمدهاشم چهارسوقی، مقدمه و حواشی به قلم: میرسید احمد روضاتی چهارسوقی، قم، چاپخانه حکمت، ۱۳۳۲.
۵. منتخب التواریخ، محمدهاشم خراسانی، تهران، اسلامیه، بی تا.
۶. النقض، عبدالجلیل رازی قزوینی، به اهتمام: سید جلال‌الدین محدث ارموی، تهران، بی تا.
۷. ادیب ماندگار (یادنامه آیت‌الله ادیب اصفهانی)، محمدحسین ریاحی و محمدعلی چلونگر، اصفهان، مرکز اصفهان شناسی و خانه ملل، ۱۳۸۵.
۸. ره آورد ایام (مجموعه مقالات اصفهان شناسی)، محمدحسین ریاحی، اصفهان، انتشارات سازمان فرهنگی، تفریحی شهرداری اصفهان، چاپ اول، ۱۳۸۵.
۹. روضه رضوان (مشاهیر مدفون در تکیه کازرونی)، محمدحسین ریاحی، اصفهان، کانون پژوهش، چاپ دوم، ۱۳۸۶.
۱۰. راهنمای گردشگری ایران (استان اصفهان)، حسن زنده دل، تهران، ایرانگردان، ۱۳۸۸.
۱۱. تاریخچه اوقاف اصفهان، عبدالحسین سپینتا، انتشارات اوقاف اصفهان، ۱۳۴۶.
۱۲. فرهنگ و تاریخ گز برخوار، سعیدالدین سجادی جزی، اصفهان، نشر مقیم، چاپ اول، ۱۳۸۱.
۱۳. ره یافتگان حریم کرامت، سیدرسول سجادی نسب، اداره اوقاف برخوار و میمه، اسوه، ۱۳۸۵.
۱۴. مجموعه مقالات اولین کنگره بین المللی امامزادگان، به اهتمام: دکتر اصغر منتظرالقائم، سازمان اوقاف و امور خیریه، ۱۳۹۲.
۱۵. مزارات اصفهان، سید مصلح‌الدین مهدوی، تصحیح و تعلیق: دکتر اصغر منتظرالقائم، دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۲.
۱۶. دانشمندان و بزرگان اصفهان، سید مصلح‌الدین مهدوی، اصفهان، ثقفی، ۱۳۴۸.

۱۷. ریشه‌ها و جلوه‌های تشیع و حوزه
علمیه اصفهان، سید حجت موحد
ابطحی، دفتر تبلیغات المهدی عَلَيْهِ السَّلَام
۱۴۱۸.

۱۸. روضات الجنات، سید محمدباقر
موسوی خوانساری، بی تا، بی نا(چاپ
سنگی: موجود در کتابخانه الزهراء عَلَيْهَا السَّلَام)
به شماره ۲/۱/۲ - ۶۸۰ م - ۶) ق.

۱۹. تاریخ اصفهان(تتمه: ابنیه و عمارات)،
جلال‌الدین همایی، به کوشش:
ماهدخت بانوهمایی، پژوهشگاه علوم
انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۰.

۲۰. گنجینه آثار تاریخی اصفهان، لطف‌الله
هنرفر، اصفهان، ثقفی، ۱۳۵۰.

۲۱. گز و برخوار در گذرگاه تاریخ،
محمدعلی یزدانی گزی، اصفهان، نشر
هشت بهشت، چاپ اول، ۱۳۹۰.